

CABRERA: L'ILLA SUPERVIVENT

Miguel José DEYÁ

Facultat de Filosofia i Lletres. Universitat de les Illes Balears. Palma

miguel.deya@uib.es

Deyá M.J. (2020) Cabrera: l'illa supervivent. In: Grau, A.M., Fornós, J.J., Mateu, G., Oliver, P.A., Terrasa, B. (2020) *Arxipèlag de Cabrera: Història Natural*. Monografies de la Societat d'Història Natural de les Balears, 30. 738 pp. ISBN 978-84-09-23487-5.

RESUM

L'illa de Cabrera ha conegut la presència humana des d'èpoques molt primerenques. És obvi que cada etapa històrica ha influït en el medi segons les necessitats i condicionaments de cada moment, l'activitat econòmica allà desenvolupada... conformant, tot plegat, el paisatge que avui coneixem.

Paraules clau: *població, defensa, comerç*

ABSTRACT

The illa de Cabrera has known the human presence from very early times. It is obvious that each historical period has influenced the environment according to the needs and conditions of each moment, the economic activity developed there... making, at this time, the landscape that we know at this time

Keywords: *migration, defence, foreign trade.*

INTRODUCCIÓ

Des de fa ja anys parlar de Cabrera és parlar sobretot de valors naturals i paisatgístics. Des d'una perspectiva de *longue durée* no ha estat aquesta la visió més comú. Els habitants de les Balears han tingut una visió d'aquella illa des de punts de vista diferents. Durant l'Edat Mitjana i la Moderna l'element militar fou el primordial. El control de Cabrera per part de l'enemic podia ser una primera passa cap a la invasió del Sud de Mallorca, un punt de vista estratègic que no sols estigué vigent durant els moments de major possibilitat d'atac musulmà a l'arxipèlag tal i com ens demostren les fonts. De fet, almenys formalment, la venda de Cabrera a l'Estat durant els anys de la Primera Guerra Mundial es justificava per la importància estratègica de l'illa. Tanmateix i, com no podia ser d'altra manera, durant l'Antic Règim, la situació econòmica de Mallorca obligava a integrar a Cabrera com una font de recursos. Podem trobar a la documentació contractes entre els senyors de l'illa i propietaris de bestiar per tal de que el ramat pogués passar a pasturar a Cabrera. Aquesta vessant de l'illa com a productora de recursos agrícola i ramaders es va veure intensificada en el segle XIX amb la normativa estatal de colònies agrícoles que permeté establir-ne una allà, tema que ha estat estudiant recentment per Bartomeu Pastor. Més difícil, atesa la seva poca empremta documental, és estudiar el paper de les aigües de Cabrera com a subministradors de peix a Mallorca, tot i que resulta evident que Cabrera tingué un paper no menyspreable en aquest sentit.

És obvi que totes les activitats que s'acaben de citar tingueren un impacte paisatgístic i natural a l'illa no menyspreable, com també altres menys vinculades a la defensa o a alguna activitat econòmica com ara la presència d'una comunitat de monjos al final de l'Edat Antiga o la presència dels presoners francesos. Tampoc podem oblidar episodis mítics com el naixement a Cabrera d'Anníbal, que per això es considerava el primer rei de Mallorca i fins i tot a una petita galeria de l'ajuntament de Palma apareix com a tal abans de Jaume I. Així ens trobem avui a Anníbal com a

fill il·lustre de Palma. Aquesta idea neix a partir d'algunes còpies de la *Història Natural de Plini* i òbviament fou recollida i exaltada pels primers historiadors del Regne de Mallorca (Dameto, Mut i Alemany, 1840, tom I, p. 158), com també per historiadors espanyols com ara el Pare Mariana.

Tot plegat ens trobam davant una illa que ha sofert una presència humana, tot i que de proporcions molt desiguals segons el moment històric i, ateses les peculiaritats naturals de l'illa, davant una molt peculiar relació entre medi i esser humà i, per tant, davant una molt peculiar forma d'antropogènesi en un medi natural singular.

LES DIVERSES ETAPES HISTÒRIQUES

L'OCUPACIÓ DURANT L'ÈPOCA ANTIGA I ISLÀMICA

Deixant de banda l'episodi mític de la presència cartaginesa i el naixement d'Anníbal, les darreres investigacions han situat com el fet històric més rellevant de Cabrera en aquest llarg període l'existència d'una comunitat religiosa durant l'Antiguitat tardana. Les referències d'èpoques anteriors són fragmentàries, sobretot derelictes (restes de vaixells o altres artefactes trobats baix l'aigua) que no ens permeten conèixer si hi hagué una ocupació contínua de l'illa en moments preromans; són troballes casuals generalment en el marc d'excavacions destinades a trobar restes bizantines (Riera i Ramis, 2008, p. 18). En tot cas aquestes restes són la prova d'un comerç rellevant per la zona, aprofitant l'estratègic lloc de l'illa a les rutes de la Mediterrània occidental. Els derelictes, òbviament, són de materials púnics i romans (àmfores, àncores, restes ceràmics...). L'existència d'un port natural i amb disponibilitat d'aigua dolça propiciava el tràfic naval malgrat les perilloses corrents de la zona (Riera i Ramis, 2008, p. 20). Per tant es pot concloure que abans del 123 a. C. difícilment hi hauria una ocupació mínimament continuada de l'illa que tindria una funció sobretot d'escala de rutes marítimes púniques, romanes i en menor mesura gregues. No pareix que abans de la conquesta romana de Mallorca es pugui parlar d'un important impacte humà dins el paisatge o l'habitat natural de l'illa.

Cal demanar-se si la situació canvià a partir de l'ocupació romana de Mallorca. Les dades arqueològiques amb les que comptem indiquen que hi hagué un molt baix nivell d'ocupació humana de l'illa que seguí tenint un paper bàsicament portuari. De fet, les restes romanes trobades pareixen indicar un assentament permanent sols a la rada del port i a la zona coneguda com Sa Font (Riera i Ramis, 2008, p. 21) i, per tant, a prop de l'aigua dolça. No oblidem que un dels avantatges de l'illa en aquells moments era l'existència d'aigua durant tot l'any, la qual cosa juntament amb la qualitat del port natural feia de l'illa un lloc molt freqüentat per a fer escala i/o aiguada d'embarcacions. La troballa de dos fragments d'inscripcions llatines demostraria una petita ocupació de l'illa que, en tot cas, no deixà cap empremta en forma d'edificis més o menys d'envergadura i estables ni pareix que alteressin essencialment l'habitat més enllà de la presència de ramat caprí que si ho degué fer.

De l'antiguitat tardana i, en tot cas, anterior a la dominació islàmica de les Balears el fet més conegut és el d'una comunitat de monjos cristians que ocuparen el pla de Ses Figueres i en menor mesura altres indrets de l'illa (Riera, 2008, p. 24). Les primeres notícies documentals que hipotèticament podien fer esment a Cabrera no s'avenen amb les evidències arqueològiques. Ens referim a la carta 48 de Sant Agustí datada en els darrers anys del segle IV. La carta estaria provocada per la visita d'uns monjos de Cabrera al propi Bisbe d'Hipona, el qual escriuria al màxim responsable d'aquella comunitat. El problema rau en que el topònim Cabrera és molt freqüent a les illes de la Mediterrània, derivat del costum de l'Edat Antigua de amollar cabres i, en menor mesura, ovelles a les illes que servien d'escala als vaixells per tal de que hi hagués sempre carn fresca per a les embarcacions qui hi arribaven. Els materials arqueològics de la comunitat de monjos existent a Cabrera no són de les darreries del segle IV, sinó del V al VII i singularment del VI i VII (Riera, 2008, p. 24). Josep Amengual conclou que la carta de Sant Agustí no fa referència a la Cabrera balear, sinó a l'illa amb el mateix nom prop de Sardenya (Amengual, 2008, p. 30).

Un cas ben distint és el de la referència que a la comunitat de monjos de Cabrera fa Gregori Magne. Efectivament, a la carta d'aquest autor al *defensor Iohanes* del 603 se li encomana a aquest que posi orde a la comunitat de monjos de *Capria insula, quae iuxta Maioricam idem insulam, est positum* (Amengual, 2008, p. 30). Les troballes arqueològiques confirmen totalment l'existència del cenobi en aquelles dates en que Cabrera i Mallorca depenien de les autoritats bizantines. És ben coneguda la falta de fons documentals referides a les Balears tant en el període Bizantí com a l'anterior dominació vàndala, per la qual cosa l'arqueologia és l'única font fiable, amb les limitacions que això suposa. Les intervencions arqueològiques a Cabrera en els darrers anys s'han centrat molt en el cenobi al que ens referim. Tanmateix, com ja hem assenyalat, un dels primordials objectius del present treball és analitzar les relacions entre humans i natura a l'illa de Cabrera. En aquest sentit ens trobem amb un problema afegit. I és que el presoners francesos de la Guerra de la Independència instal·laren el seu principal campament en el lloc ocupat pel monestir, de manera que es fa difícil analitzar l'impacte que sobre el territori i el medi en general de Cabrera pogué tenir una comunitat de monjos en el segle V-VII. De tota manera si que podem fer algunes reflexions. En primer lloc pareix que juntament amb el monestir, entès com edifici central, hi hauria diverses altres instal·lacions amb capella on viurien entre deu i dotze persones (Riera, 2008, p. 26). Tot i que no en tenim informacions objectives resulta evident que algun impacte sobre el territori degué tenir l'existència dels monjos que, per exemple, degueren dedicar alguna part de l'illa a conreu de verdures i productes frescs (Amengual, 2008, p. 30) el subministrament dels quals no estava sempre garantit des de fora. Altra cosa són els productes que es podien conservar, els quals podrien arribar per via marítima, doncs Cabrera seguia sent un lloc freqüentat per vaixells i ben enmig de diverses rutes marítimes. De fet, una de les hipòtesis sobre la motivació de la carta de Sant Gregori és que es referís a la realització d'actes de pirateria pels propis monjos, activitat que els hi permetria viure de forma relativament còmoda pel que fa a les necessitats materials. Concretament pareix que Cabrera, baix domini bizantí com la resta de les Balears, jugava un paper clau en les comunicacions entre el sud de la Península Ibèrica, també baix domini bizantí, i Constantinoble i viceversa és clar. En altre orde de coses i tal com ha estat comú fins fa relativament poc, el monjos de Cabrera desenvolupaven activitats industrials, de les quals en destaquen dues, la fabricació de salaons i l'elaboració de porpra, producte de gran importància a l'Antiguitat pel seu ús per a l'elaboració de tintures per donar a les robes aquell color de caire cerimonial i reservat a les altes autoritats.

Sigui com sigui, no tenim testimonis arqueològics del monestir posteriors al segle VII, per la qual cosa cal deduir que a les darreries d'aquella centúria arribà la fi de la seva activitat. Pràcticament res en sabem de Cabrera pel que resta de domini, tot i que en ocasions més teòric que altre cosa, de Bizanci sobre les Balears, domini que acabà en el 902-3. Poca cosa sabem també de l'evolució de l'illa durant el domini islàmic. L'única referència es troba a un font pisana, el *Liber Maiolichinus* que narra l'intent de conquesta de Mallorca per part d'aquella ciutat italiana amb l'ajuda catalana el 1114. Tanmateix la referència no ens aporta cap informació sobre la vida a aquella illa.

ÈPOCA MEDIEVAL I MODERNA

Tot i que no tenim notícies de la forma concreta amb que Jaume I prengué possessió de Cabrera ni ens consta que aquesta tingués cap paper ni en la conquesta de Mallorca ni en els anys immediatament posteriors, no hi pot haver cap dubte sobre la inserció de l'illa en un nou model administratiu i polític, d'un major grau d'ocupació des del segle XIII i, alhora, d'una major preocupació pel seu aprofitament amb un rendiment econòmic. Efectivament, igual que la resta de les Balears, Cabrera s'inscriurà dins un nou model no sols polític, sinó també econòmic, fruit de la lògica feudal. Una lògica feudal que es reflectí ben prest en una actuació pròpia d'aquell sistema: la cessió del domini útil de Cabrera del Paborde de Tarragona a Bernat Claramunt i Guillem Huguet. Prèviament el Rei havia cedit al Paborde, Ferrer de Sant Martí, l'illa i altres béns a Mallorca. Ferrer de Sant Martí havia participat a la Conquesta i dut a terme la primera organització parroquial de l'illa (Campaner, 1984, p. 8). Del document de cessió del domini útil de Cabrera per part de l'Església de Tarragona als citats Claramunt i Huguet ens interessan aquí especialment els següents aspectes:

- » L'Església es retenia les pesqueries i l'explotació forestal, una prova de la importància d'aquest recursos
- » Textualment es diu que l'Església es retenia els ports, es a dir, la facultat de cobrar taxes tant per l'ús del port com per l'entrada o sortida de mercaderies, de nou és un símptoma de la importància del comerç per a l'illa
- » Tota la resta de recursos de l'illa es cedien a les dues persones citades a canvi d'un cens anual de set morabatins (monedes d'or) i deu cabrits en qualitat de delme
- » S'establia una fadiga de trenta dies, és a dir, un dret de retracte a favor de l'Església d'aquest període si es produïa la venda o cessió no hereditària del dret útil de l'illa (Aparicio, 2012, p. 15).

De que la intenció dels nous posseïdors de l'illa era treure'n un profit econòmic no hi pot haver dubte. De fet, aquesta mena de contractes d'emfiteusi s'empraven precisament per això. En tot cas no és pot dir que es donàs un immediat canvi de paisatge. Tingui's en compte l'escassa població que hi podia haver a Cabrera en un moment en que s'estava duent a terme la repoblació de Mallorca, un procés que avui sabem que va ser llarg i que anà més enllà del segle XIII i que considerem que es pot allargar fins els moments anteriors a la Pesta Negra (1348). Sí tenim notícies d'arrendaments de l'illa i els illots dels voltants com el que l'any 1301 es va fer per cinc anys a favor dels carnisers Johan Pasqual i Guillem Colomar per espai amb la finalitat de pasturar-hi bestiar i caçar (Rosselló, 1995, p. 3). Ben aviat es va fer evident que hi havia un perill afegit: l'arribada de ràtzies musulmanes que podien no sols capturar béns materials, sinó també segrestar persones. De qualsevol manera, el perill d'aquests atacs en el segle XIII i XIV i fins i tot en el XV degué ser inferior al del XVI i en tot cas no pareix que hi hagués el perill, o almenys la sensació de perill imminent, de que fent escala a Cabrera els enemics poguessin arribar a atacar o saquejar la costa Sud de Mallorca. I és que cal no oblidar que els atacs barbarescs foren realment perillosos a partir de que aquests entrassin en contacte amb els turcs, els quals els hi proporcionaren no sols coneixements tècnics i organitzatius sinó un sentit de la disciplina, disciplina militar, que els feia capaços de planejar i executar atacs de major volada i de conseqüències econòmiques, demogràfiques i polítiques més profundes (Santamaría, 2004, p. 181). En ocasions, abans del segle XVI, els defensors de l'illa s'encarregaven també de la seva explotació. Així ho demostra un contracte firmat el 8 de Febrer de 1481 entre Bernat Berard, que tenia el domini útil de l'illa, i quatre homes de Lluçmajor. El primer es comprometia a proveir-los de farina, oli, vinagre i altres queviures. Els quatre de Lluçmajor es comprometien a *guardar bé e diligent dit castell de Cabrera a ús e costum d'Espanya* i a canvi hi podrien dur tantes ovelles i cabres com volguessin amb la condició de que en Berard n'hi posaria la mateixa quantitat. Els beneficis es repartirien meitat per meitat entre les dues parts i el contracte duraria cinc anys (Rosselló, 1995, pp. 8-9). Un contracte semblant es va fer el 1488 (Rosselló, 1995, p. 10). A principi del segle XVI, possiblement degut al dèficit cerealícola existent a Mallorca, el contractes fan referència a la sembra de cereal i a sementers i l'explotació del bosc per a fusta (Rosselló, 1995, p. 14).

Tot i el que s'acaba de dir, era evident ja des del principi de la dominació cristiana que s'havien de prendre mesures defensives a Cabrera. Per això s'hi podrien haver posat talaiers de forma esporàdica durant el segle XIV o principis del XV (Aparicio, 2012, p. 18). El que està clar és que la primer estructura de defensa de l'illa, per ventura no més enllà d'una torre, ja estava edificada el 1402 (Aparicio, 2012, p. 19). De que l'illa s'emprava amb finalitat econòmica, com ara la pastura de bestiar que allà s'hi duia expressament o la recollida d'orxella, apreciada com a producte tintori, no hi pot haver cap dubte. Així el gener de 1429 Bernat Pellicer i Jaume Pujol, d'Andratx, es comprometien a vendre a Gabriel Valleriola, de Ciutat, tota l'orxella que des d'aquell dia fins a la festa de Pasqua recollissin a l'illa de Cabrera per un preu de 106 sous el quintar (Rosselló, 1980, p. 4).

A principis de segle XVI la funció defensiva de l'illa guanyà importància. En un moment d'enfrontament entre la Monarquia Hispànica i els barbarescs del Nord d'Àfrica recolzats pels turcs, Cabrera es convertia en una plataforma ideal per part de l'enemic per a dur a terme actuacions de saqueig i per ventura de major volada contra Mallorca, però també contra la costa mediterrània de la Península Ibèrica, a més del tradicional paper de lloc propici per a proveir-se d'aigua. La construcció del castell i la implicació de la administració regnícòla en el seu manteniment són un exemple de la importància de l'illa i del nou paper que assumiria. Cal destacar, en un treball de les característiques del present, que la construcció del castell i les seves successives destruccions per part de l'enemic i reconstruccions sí degueren tenir un impacte, visual i més enllà, sobre l'illa. Cal pensar per exemple en la necessitat de dur materials des de Mallorca, en l'existència d'una població més o menys estable per a la construcció de la fortalesa o en el consum de fusta per a la fabricació de guix *in situ*.

Cal no oblidar, per altra banda, que la política nord-africana del Reis Catòlics, singularment ja en els anys del govern en solitari de Ferran, que seguí en aquest punt les indicacions del Cardenal Cisneros, convertiren en certa mesura al mar Balear en primera línia de foc de l'enfrontament contra l'enemic ideològic, militar, religiós, econòmic i polític de l'altra ribera de la Mediterrània. És ben conegut com el Cardenal Cisneros, que participà per exemple personalment i finançà la pressa d'Orà (1509), defensà la necessitat de que la Monarquia Hispànica tingués una important presència al Nord d'Àfrica, doncs des d'allà havien viscut tres invasions a la península ibèrica, la de 711, la dels almoràvits i la dels almohades. Tanmateix, les primeres intervencions de la Monarquia en el solar africà no afectaren a les Balears: Melilla (1497), Mazalquivir (1505), Cazaza (1506), Orà (1509)... El canvi, als efectes que ens ocupen aquí, va ser la conquesta de Bugia el 1510 i que, davant l'èxit de Bugia, Alger es declarà vassall dels Reis Catòlics. Si es mira el mapa es veurà que aquestes darreres incorporacions al cordó sanitari hispànic al Nord d'Àfrica es troben ben enfront de Mallorca anant cap al Sud. Tot i que el Juliol de 1510 es conqueriria Trípoli, el posterior desastre espanyol a Djerba (Agost de 1510) suposava que, de fet, Bugia es convertia en el punt més allunyat de l'arc nord-africà controlat pels espanyols si deixam a part la llunyana Trípoli. Tot plegat, el quadrat format per València, Alger, Bugia, Mallorca es convertia en la zona preferent dels enfrontaments entre espanyols i barbaresc recolzats pels turcs. L'intent de conquerir Bugia el 1515 per part d'Horuc Barba-rossa és un clar exemple del que acabam de dir. Es tracta d'una situació que s'agreujà quan el propi Barba-rossa es va fer amb la regència d'Alger (1521) posant-se al servei d'Estambul i adquirint el rang de Gran Almirall dels Turcs. És més o menys en aquests anys quan el quadrat geogràfic citat es converteix en un espai preferent d'enfrontaments marítimes, però també d'atacs d'un i altre bàndol a les costes de l'adversari. Des d'aquesta lògica Cabrera intensificaria el seu paper defensiu.

Tanmateix la funció defensiva ja existia d'abans i fins i tot es pot afirmar que és intrínseca a la situació geoestratègica de Cabrera. Però fins aproximadament els anys que hem citat el paper fou més de vigilància que d'altra mena. Coneixem el sistema de vigilància existent a Cabrera el 1497, quan el castell va ser derruït per un atac musulmà. Hi havia tres talaïers que en albirar l'enemic havien de donar l'avís a Mallorca. El tres talaïers eren pagats pel senyor del domini útil de l'illa amb una ajuda de 150 lliures anuals per part del Regne de Mallorca. De tota manera les relacions entre els posseïdors de Cabrera i les autoritats regnícòles no sempre foren bones. Els dirigents mallorquins en general estaven d'acord en ajudar a pagar els salaris dels talaïers, car la defensa de Mallorca i singularment de la seva costa Sud depenia en bona part de vigilar un possible atac que es podia preveure amb antelació sobretot des de Cabrera. El tema més conflictiu era el de les despeses de la construcció, manteniment i reconstrucció del castell. Els Jurats de Mallorca foren bastant reticents a aportar diners per a la construcció, reforma o millora d'un edifici que, a fi de comptes, era d'un particular. En ocasions foren les pròpies autoritats reials les que obligaren a que el Regne destinés diners a aquella finalitat. En el mateix any, 1497, el posseïdor de Cabrera, Jaume Berard, no sols demanava diners per pagar parcialment els salaris dels talaïers, sinó que també demanava que els Jurats ajudessin econòmicament *per adobar e reparar lo Castell de Cabrera, lo qual per moltes vegades és estat invadit e robat e desbaratat*².

2 Arxiu del Regne de Mallorca (A.R.M.), Actes General Consell (A. G.C.), 16, f. 21.

En el debat que es dugué a terme en el Gran i General Consell sobre si invertir diners del Regne en el castell o no s'ens diu que quan el que en aquell moment era el senyor de Cabrera, Joan Berard, adquirí l'illa el Castell es trobava en millor estat de defensa que en aquell moment, havent-hi:

Gran monició d'armes, bombardes e altres coses que hi havia per lo dit castell e encara ab diversos molins, així de bèstia com de mans, e tot altre forniment que fos menester en un castell e per una altra qualsevol casa. E encara atrobam que hi havia llavor (s) casa per orxellers.³

Cal fer esment a un parell de detalls. En primer lloc la referència a molins de bèstia, sense dubte situats dins el castell, suposa que hi havia els elements necessaris per alimentar si fes falta a una quantitat no menyspreable de persones. La referència a les bombardes, sense que sapiguem el seu estat, ens indica que els elements habituals de defensa en aquell temps estaven presents al castell de Cabrera. En darrer terme la referència a les cases dels orxellers indica que en una època no molt anterior a 1497 el castell es trobava en millor estat que en aquell any i que una de les activitats principals a l'illa, la recol·lecció d'orxella, si no havia desaparegut sí s'havia de fer en condicions molt més difícil que abans, tal i com es deriva de la desaparició de la casa dels orxellers. No hi pot haver cap dubte de que un atac musulmà havia fet malbé bona part de la fortalesa.

De tota manera els atacs continuarien i, fins i tot, anaren a més. Un exemple del que acabem de dir i, alhora, de com els recursos marítims de l'illa eren explotats per mallorquins és el que passà el 1509, quan dos vaixells musulmans s'apoderaren del castell i capturaren, entre d'altres, a uns vint pescadors –xifra no menyspreable i que ens dóna una idea de l'explotació pesquera existent ja a les primeries el segle XVI. Aparegué el mal temps i el musulmans no pogueren sortir del port de Cabrera, la qual cosa permeté preparar una esquadra des de Mallorca composta per uns dos-cents homes. L'expedició mallorquina s'apoderà de Cabrera, expulsà als enemics i encara en capturà a seixanta-tres que foren venuts a Mallorca com esclaus.

Els atacs contra Cabrera i el seu castell en ocasions formaven part d'un recorregut molt més ample de l'armada enemiga que emprava aquella illa per a proveir-se d'aigua o per a descansar d'un viatge farcit d'atacs a altres zones de domini hispànic. El que passà el 1531 ens pot servir d'exemple. Un estol de musulmans procedents d'Alger que havia capturat embarcacions cristianes a aigües de València atacà zones de Mallorca i Menorca capturant a nombroses persones, posteriorment es dirigí al Principat on no atacaren cap població i es dirigiren de nou a aigües valencianes per atacar després Eivissa i Cabrera on destruïren el castell. Poc temps després el nou posseïdor de Cabrera, Miquel Anglada, envià a l'illa tres naus amb tot el necessari per a la reconstrucció del castell i trenta homes que anaven a fer-hi feina. Les naus varen ser preses pels musulmans amb els treballadors inclosos. Tot plegat significava que a Mallorca no arribaven avisos d'un possible atac dirigit al Sud de Mallorca i que els mallorquins capturats en aquestes operacions depassaven el centenar de persones. Cal fer una reflexió: si un particular era capaç d'armar tres naus amb material per a la reconstrucció del castell i trenta homes als quals havia de pagar es obvi que es pretenia treure una profit econòmic de l'illa. Molt possiblement es tractava d'intentar convertir part de les seves terres en zona de conreu, la qual cosa sense dubte hagués suposat una modificació el paisatge i de l'habitat, independentment de que aquesta modificació hagués arribat fins a nosaltres o no. Es tractaria de precedents dels projectes de colonització de l'illa que coneixem pels segles XVIII i XIX.

En tot cas i tornat al segle XVI, després dels fets que hem esmentat de 1531 era indispensable la reconstrucció, tot i que fos sols per la seva importància per a la defensa de Mallorca. Els propis Jurats reconeixien que era una obra costosa que no podia ser assumida per un particular, però també es negaven a contribuir-hi precisament perquè es tractava d'una propietat privada, afirmant que si ho feien *en casa d'altri obrarem*. Davant la falta d'acord entre n'Anglada i els Jurats, el Lloctinent determinà que si en quaranta dies aquell no reedificava el castell, els Jurats o el Col·legi de la Mercaderia ho hauria de fer i si posteriorment n'Anglada volia recuperar la seva propietat havia de pagar a aquests la inversió feta. Els Jurats protestaren contra aquesta resolució que en tot cas tingué la conseqüència de que finalment s'arribà a una transacció entre n'Anglada i els Jurats: el primer

3 A.R.M., A.G.C., 16, 21 v.

reconstruïria el Castell i el Regne li pagaria 1.000 lliures més el que costés la munició i les talaies extraordinàries; pel que fa als tres talaiers ordinaris serien pagats pel senyor del domini útil de l'illa amb una ajuda del Regne de 150 lliures anuals tal i com s'havia fet en altres ocasions. El castell tornà ser destruït el 1537, moment en que Miquel Anglada renuncià al seu domini. Des de llavors la defensa de l'illa passà a dependre del Regne i les activitats humanes que poguessin suposar un canvi de paisatge o tenir un important efecte sobre el medi foren abandonades. Les reconstruccions i destruccions es succeïen, com ara l'atac de 1550 de Dragut que recalà a Cabrera després d'assaltar Cullera i Pollença. La defensa de Mallorca i, òbviament, de Cabrera depenia singularment del domini hispànic dels llocs de la costa africana més propers a les Balears com ara Alger i Bugia, d'aquí la importància del quadre geogràfic que hem esmentat anteriorment. L'entusiasme en què el Regne i els seus habitants acolliren l'armada que havia d'ocupar Alger el 1541 n'és un bon exemple. Tanmateix, ja sabem que la intervenció acabà en fracàs. Un exemple de que la situació defensiva de Mallorca i Cabrera no es pot entendre sense tenir ben present la situació d'una hipotètica línia que anàs d'Alger fins a Bugia és l'impacte que tingué la pèrdua d'aquella ciutat a les Balears el 1555. El pas d'aquella ciutat de domini hispànic al musulmà era molt perillós atesa la proximitat envers el nostre arxipèlag. A més es reberen notícies que un arrais (capità d'embarcació) havia expressat la seva intenció de dirigir-se a Cabrera i destruir-ne, de nou, el castell. Els Jurats del Regne ara es prengueren les notícies amb més preocupació i ordenaren al mestre d'obres de la Universitat que es dirigís cap a l'illa per revisar la fortificació. L'informe indicava greus mancances:

La més important part de dit castell esser de tàpia de tres palms de gruix i la coberta de dalt de tot esser de cairats molt prims... y molt fàcilment se poria seguir lo que lo arrais d'Alger amenaçava (Deyá, 2008, p. 46).

La reforma costaria mil escuts. Els paraments exteriors del castell s'havien de forrar per tal que els impactes d'artilleria fessin menys mal i la part superior s'havia de reforçar per tal de poder tenir-hi artilleria. És a dir que les defenses existents a l'any 1555 eren molt minses, destacant-ne l'absència d'artilleria o, almenys, d'artilleria moderna. De l'informe del mestre d'obres es pot concloure que la reconstrucció immediatament anterior a 1555 havia estat molt poc adequada i possiblement també les anteriors. De tota manera, després de l'informe de 1555 no es prengué cap mesura i l'illa de Mallorca torna a patir atacs al Sud el 1557 gràcies a la desprotecció de Cabrera. La situació es tornà a presentar el 1558 quan es tingué notícia d'una gran armada turca, la que finalment assaltà Ciutadella, que es dirigia cap Occident. L'experiència de Ciutadella fou traumàtica i es començà a pensar en un atac semblant contra Mallorca aprofitant els avantatges que donava una Cabrera escassament defensada. El Jurats recordaren al Rei la veritable dimensió del problema. Es dugueren a terme obres i mentre aquestes duraren es destinà al mar de Cabrera una part de les galeres d'Espanya comandades per Berenguer de Requesens.

De tota manera el perill d'atac contra Cabrera començà a tenir menors dimensions no tant per les mesures defensives dutes a terme, sinó sobretot degut a l'anomenada treva de Margliani (1581). Després de la batalla de Lepanto les dues grans potències de la Mediterrània necessitaven una època de recuperació tot i que la capacitat d'armar una nova flota per part d'Estambul és simplement impressionat (Malcolm, 2016, p. 252). Realment el que passava és que els interessos de Felip II s'adreçaran gradualment cap a l'Atlàntic i la frontera amb els perses provocava greus problemes als turcs, de manera que les dues potències havien de destinar els seus recursos a altres llocs. Per això i amb la mediació de l'aventurer italià Margliani s'arribà a una treva no oficial que les dues potències anaren renovant tàcitament fins el primer tractat oficial, ja en època de Carles III. Sense el recolzament turc la possibilitat de pressió dels barbarescs i singularment dels algerians es veia disminuïda. Això fou un dels fets que provocà que l'enfrontament adquirís cada vegada més la forma del corsarisme que d'atacs contra indrets concrets tal i com havia passat fins aleshores.

Pel que fa al segle XVI cal concloure que, tal i com passarà en el XX, les qüestions militars col·laboraren a que no es donàs un canvi substancial del paisatge agrari i del medi terrestre de Cabrera, on –per altra banda– la pressió demogràfica fou en general lleu.

Pel que fa al segle XVII els atacs directes foren molt menys nombrosos, tot i que es tenia especial cura durant les guerres contra francesos, anglesos i, en menor mesura, quan es tenia notícia d'un possible atac musulmà. Durant el segle XVIII i després de la Guerra de Successió Cabrera tampoc conegué canvis essencials. D'acord amb l'apropiació per la Corona de totes les competències en matèria defensiva i la fi del Regne de Mallorca, la guarnició allà existent passà a ser una guarnició de l'exèrcit reial, sempre més o menys estable en el seu nombre. Ni en el segle XVII ni en el XVIII es detecten actuacions a l'illa que poguessin canviar de forma significativa el medi terrestre.

S'ha d'esperar a les darreries del segle XVIII per tal de que tinguem notícia del primer intent d'una intervenció a l'illa que pogués significar un canvi de certa envergadura en les seves condicions físiques, de fet es tractava del primer projecte d'intensificar-ne l'explotació (Giménez i Alberola, 1994). La petició fou adreçada al Rei Carles III l'any 1770 per Tomàs Villajuana, barceloní, que tenia el domini útil de l'illa. Es tractava d'aplicar a Cabrera i les illes del voltant la Reial Cèdula sobre la repoblació de Sierra Morena que havia posat en marxa el monarca. El primer que es feia a la petició era deixar clar que es tractava d'illes desertes i *que aunque parece sería útil al Real Servicio y comercio poblarlas, el exponente no tiene haberes suficientes*⁴. Es proposava, per tant, que es facilités el poblament de l'illa i es passava a exposar els possibles beneficis que se'n podrien treure:

1. *Se quitaría a los moros el arbitrio de acogerse en sus puertos y calas, donde con el seguro de estar todo despoblado espalman⁵, hacen aguada y leña, están al abrigo de tempestades y acechan a los navegantes vasallos de V. M.*
2. El poblament de Cabrera permetria donar servei i queviures a les embarcacions que degut al mal temps o altra causa arribessin allà
3. S'evitaria el contraban de tabac y otros géneros, pues muchos contrabandistas marítimos esconden los fraudes en las cuevas y bosques bajos donde los tienen en depósito oculto para introducirlos en Mallorca cuando les conviene, sin que pueda estorbarlo el pequeño Castillo de Cabrera que sólo guarda la ensenada del puerto principal
4. Se'ns informa de que a l'època era habitual, segon el peticionari, que els soldats malats de Mallorca fossin enviats a Cabrera per a recuperar-se, *pues sus aires y aguas minerales son muy saludables*; si realment es duia a terme es tracta d'una pràctica sorprenent i que és obvi que no devia tenir efectes terapèutics ressenyables, sinó més be al contrari; òbviament s'afirmava que si es poblava Cabrera els malalts que hi arribessin estarien molt millor atesos, afegint que *en el día no se puede enviar a todos los que necesitan este alivio por ser el país desierto, de lo que resulta notable retardo a la salud de los soldados enfermos, mayor gasto a la Real Hacienda en el Hospital Real y más fatiga en el servicio de la guarnición*. En aquest punt és interessant fer notar l'alternativa que presentava el peticionari i que d'haver-se dut a terme hagués canviat clarament la fisonomia de l'illa, a més de demostrar un tret de modernitat que no es pot menysprear: *Acaso sería más útil al servicio de V.M. y comercio de toda la costa de España en el Mediterráneo construir en la isla de Cabrera o en la de los Conejos un lazareto como le hay en Marsella y Puerto Mahón o del modo que actualmente se contruye en Liorna, pues muchas veces es preciso enviar los buques españoles a aquellos puertos por no haber comodidad bastante en la costa de España y... ha sido preciso tomar providencias que siempre han sido de menor seguridad, mayor engorro y más coste.*

Noti's com hi ha dos elements importants i que d'haver-se dut a terme el projecte haguessin tingut una important incidència sobre l'illa, també sobre el aspectes naturals òbviament. En primer terme les reiterades referències al comerç. Es tractava de poblar l'illa, però pensant –si més no parcialment– en la inserció de la mateixa en rutes comercials que sense cap dubte haguessin tingut un impacte paisatgístic i natural. Un comerç molt lligat a la costa mediterrània. No pareix que

4 A.R.M., Audiència, exp. VIII/192, f. 1.

5 Netejar i engrasar el casc de les embarcacions.

les autoritats reials a Mallorca veiessin amb bons ulls aquesta proposta. Per altra banda no oblidem que estam parlant d'un dels moments àlgids d'Alacant com a port, de manera que la proposta no estava molt en consonància amb els plans que la Corona ja estava executant. En segon terme es plantejava la possibilitat de convertir Cabrera en una mena no sols de llatzeret, sinó també de lloc de reparació d'embarcacions argumentant una suposada falta de centres d'aquesta mena a la costa mediterrània espanyola. En aquest cas l'autor de la petició oblidava la importància del port de Cartagena als efectes que exposava.

5. L'escrit de peticions continuava demanant quelcom realment irrealitzable si es té en compte la situació de Cabrera, la falta de construccions allà i les dimensions del que es demanava: convertir l'illa en port franc per a les mercaderies que vinguessin de Llevant, és a dir de la Mediterrània Oriental i Turquia en uns moments en que la monarquia rompia amb una tradició que venia de 1581 (Treva de Margliani) i caminava cap al reconeixement i establiment de relacions polítiques i econòmiques amb l'Imperi Otomà, procés que culminaria amb el tractat de pau i comerç entre les dues potències. Pretendre que Cabrera es convertís en un port franc pels productes que volguessin entrar a Espanya procedents de l'orient era, òbviament, una quimera.

Naturalment, si es volia l'ajuda de la Corona per desenvolupar el pla esmentat s'havia d'oferir alguna cosa. Villajuana es comprometia a:

1. Aportar gratuïtament a la Reial Hisenda *todos los materiales que producen dichas islas y territorios que se necessiten fortificar para defenderlas de insulto de corsarios, lo que se puede practicar harto fácilmente construyendo una torre en cada uno de los cuatro parajes en que es accesible la isla de Cabrera y una en el único en que lo es la isla de Conejos semejantes a las que hay alrededor de Mallorca o en el modo que se halle más conveniente la persona que, de orden de V.M., inspeccione el terreno.* Obviament es tractava d'un brindis al sol, car el que produïen i podien produir les illes de l'arxipèlag de Cabrera no bastarien per a sufragar les construccions que es proposaven. Per altra banda cal destacar l'impacte natural que es derivaria del fet de que es construïssin les quatre torres que es proposaven.
2. Es proposava dur a Cabrera cent famílies, és a dir entre quatre-centes i cinc-centes persones, preferentment de Tabarca, *si los hay sobrantes en el parage que se les ha destinado o el exponente hará venir colonos labradores de Mallorca o Cataluña o a nacionales católicos, todos gentes laboriosa, pobre y que no hagan falta al país de donde vinieren o en el modo que V. M. halle más conveniente, dándole la Real Hacienda el importe para la conducción con prudente economía.* Si el Rei ho creia convenient els nous colons estarien obligats al servei militar per a la defensa de l'illa i illots propers a les ordres del Governador del Castell o de l'autoritat que es cregués convenient *en el modo que se practica en Ibiza y Formentera, sin que la Real Hacienda les dé sueldo ni estipendio alguno y guarnicionaran las torres en el modo que se halle conveniente.*

La nova colònia s'havia de regir per la Reial Cèdula de 25 de Juny de 1767 de repoblació de Sierra Morena. A Cabrera es proposava formar dos pobles i Villajuana donaria a cada família *igual porción de tierra* seguint el que disposava la citada Reial Cèdula *en quanto fuera adaptable al territorio y por ello como dueño útil de las islas impondría a su favor un moderado censo a los colonos con los pactos subemphitéuticos de estilo.* Cal destacar l'ús de l'emfiteusi, sistema tradicional a Mallorca per a la cessió del domini útil de la terra, singularment abans de mitjans del segle XIV, però que també s'emprà en èpoques posteriors i que suposava una gran parcel·lació del terreny. Aquest sistema s'emprà també a Mallorca per part dels grans propietaris quan es veien en la necessitat de cedir terra als camperols ja fos per dificultats econòmiques, perquè la qualitat de la terra feia difícil el seu arrendament a un preu avantatjós o per altres causes. Es tracta d'una fórmula jurídica en principi favorable al camperol, car podia cedir la terra ja fos *intervivos* o *causa mortis* sempre i quan es pagués anualment

el cens establert en el contracte. Cens que no es podia modificar en quan a la seva quantitat, per la qual cosa en èpoques d'inflació era favorable —el menys teòricament— al camperol que, emperò, havia de fer front també al delme. D'haver-se aplicat aquest sistema a Cabrera la fisonomia de l'illa hagués canviat profundament. El problema era que els rendiments de la terra de Cabrera feien molt poc atractiu que ningú s'hi desplaçés en aquelles condicions. A més els colons haurien de fer front a la fiscalitat reial. Cal tenir en compte que la pressió sobre el medi que es plantejava no es derivava sols dels colons, sinó també del bestiar que necessàriament s'havia de introduir a l'illa tant per les tasques agrícola com per altres finalitats, tals i com passà a les colonitzacions de Sierra Morena que es prenien com a model. Villajuana no devia tenir moltes esperances en atreure gent, ja que proposà també reconvertir a presidiaris en colons de Cabrera, argumentant que en el presidi d'Orà habitualment hi havia presos sobrants; de fet es proposava dur-ne un cinc-cents, és a dir gairebé la totalitat de persones que havien de poblar l'illa. Posteriorment insistia en la construcció d'un hospici per als soldats que des de Mallorca fossin enviat a Cabrera per a recuperar-se, juntament a una canalització que aportés aigua des de la font principal de l'illa fins el castell, una distància de mitja llegua (uns 2'750 km.). A les afores del castell es reforçaria un dipòsit d'aigua que hi havia. També es projectava una altra canalització des de la mateixa font fins al port *para que los navios de guerra de V.M. y otras embarcaciones puedan hacer aguada cómodamente sin que nadie haya de salir de bordo al modo de Puerto Mahón*. Alhora es construiria un magatzem per a tenir aliments i estris per a servei de les embarcacions que arribessin. Villajuana cediria gratuïtament els terrenys que es necessitessin per a l'hospici i el magatzem, més la pedra per fer cals, mineral de ferro, llenya per a produir la cal i el ferro i tot el que es produïa a Cabrera i illes dels voltants. Fins i tot Villajuana arribava a proposa que les despeses del projecte es poguessin pagar dels béns expropiats als jesuïtes que foren expulsats d'Espanya (1766).

El projecte de Villajuana va romandre dos anys en tràmits i el Juny de 1772 reiterà la seva petició, atès que des de Madrid se li contestà textualment *proponga el interesado medios convenientes para esa población*. En aquesta segona petició el pla de construir quatre torres a Cabrera es reduïa a tres, cada una dotada amb dos canons, si bé es proposa un *bastión u (h) ornabeque* en un lloc oportú dotat amb quinze o vint peces d'artilleria de gran calibre. Tot i que es feia referència a un possible atac d'algerians, s'incidia molt més en un possible atac d'una potència europea contra Mallorca. La població de Cabrera i el domini del seu port evitarien la conquesta de Mallorca. S'arribava a afirmar que en el port de Cabrera hi cabien quaranta navilis —ens sembla una xifra exagerada— i que el seu port era millor que el de Cartagena. Sense dubte la referència a aquest darrer port es deu a que Villajuana havia advertit que algunes de les funcions que proposava dur a Cabrera ja es desenvolupaven o es podien desenvolupar a Cartagena. En aquest segon escrit o concreció/rectificació de l'anterior ja no es deia que Cabrera es poblés amb mallorquins, catalans o presidiaris d'Orà: *el exponente conducirá a Cabrera cien colonos de parajes extranjeros católicos, gente pobre y laboriosa, práctica en agricultura y marineria. Dará a cada una en establecimiento perpetuo bajo censo moderado (emfiteusis) 50 o 60 fanegadas para regadío, sementera, viñas, pastos, maderaje, fierro, yeso, cal y leña para cocer estos materiales a fin de edificar casa, menage para la misma, simientes, tallos y avíos para labranza; todo con el más posible arreglo a la Real Cédula de 25 de Junio 1767 en asunto de población de Sierra Morena y a los niños les hará enseñar rudimentos de náutica*. Noti's com la idea era crear una colònia agrícola però que a la llarga les qüestions navals fossin les més importants a desenvolupar a l'illa. El concepte *fanegada* ens provoca problema d'interpretació, ja que pot ser una unitat de mesura de Castella, en principi el més probable, o d'altre lloc, també. L'equivalent a cinquanta o seixanta fanegades (unitat de superfície castellana) és entre 32'3 hectàrees i 38'76, tenint en compte que es pretenia dur cent colons això vol dir que el projecte seria simplement irrealitzable, car l'extensió total de Cabrera són 1.569 hectàrees. Es ratificava que els pobladors havien de defensar l'illa baix les ordes del Capità General de Mallorca, com si d'una milícia es tractés. Villajuana es comprometia a construir un *hornabeque o bastión que cubra suficientemente la isla y puerto principal, de manera que por la fogosidad de los montes y el arte poca gente baste a oponerse al desembarco de mucha*. El tipus de construcció seria pactada amb el Capità General. De la mateixa manera es comprometia a fer un hospici per als soldats malats de Mallorca, un magatzem *en que de cuenta de la Real Hacienda se pueda depositar maderage, velamen y demás surtimientos que necesitan las embarcaciones del Rey, sus vasallos y potencias amigas... y hará conducir porción de agua de la fuente principal por encañados al puerto, para que las embarcaciones puedan hacer aguada sin sacar las pipas de bordo, como en el Puerto Mahón*. S'autoritzaria als pobladors a emprar *la sal que se cría en las orillas*

de esta isla para salar la pesca en el modo que està concedido a los ibicencos y se les dará sin limosna la Bula de la Santa Cruzada como a los desterrados de África. S'insistia en el tema del port franc, de fet baix l'aparença d'una colònia agrícola ja s'ha vist com els temes nàutics i mercantils eren els cridats a tenir més futur si es duia a terme el projecte, tal i com es deriva de la redacció del paràgraf que fa referència al possible port franc:

Serà servido V.M. mandar establecer puerto franco por vía de depósito, pues en el Mediterráneo Español aún no le hay, para que sin perjuicio de la Real Hacienda quede favorecido el comercio de los vasallos de S.M., que según inteligentes será muy útil y ningún parage es tan oportuno como Cabrera.

Pensem que la proposta de port franc estava inspirada en la situació de Menorca, on la dominació britànica havia suposat la franquícia comercial del port de Maó. Igual que en el document anterior no es devia ser molt optimista en el sentit d'aconseguir pobladors, car es proposava als Rei que ordenés *a los juzgados de Aragón, Cataluña, Valencia y Mallorca remitan a dicha isla los reos que hubieren de ser condenados a Africa o Cartagena, pues en ambos parajes los hay sobrantes, para aplicarlos al trabajo en obras públicas y ayudar a los colonos a trabajar casa e Iglesia.* Es fixava en 500 la quantitat màxima de condemnats que podien ser tramesos a Cabrera. Es pot veure com la idea de dur-hi els famosos presos napoleònics no va ser el primer projecte d'emprar, si més no parcialment, Cabrera com a lloc de desterro de penats.

De l'escrit es deriva que el projecte hagués suposat un canvi de fisonomia de l'illa:

Se dará gratis por la Real Hacienda toda la pólvora que se haya de menester para romper piedra, abrir caminos y hacer más difíciles aquellos parajes en que los enemigos puedan desembarcar. El exponente dará gratis a la Real Hacienda todos los territorios que se hayan menester para fortificaciones y demás edificios, piedra para construcción y para hacer cal, hierro crudo de muy buena calidad y leña para cocer dichos materiales.

La hisenda reial, concretament l'arsenal de Barcelona havia de proporcionar a Villajuana *picos, palas martillos y demás útiles de hierro y madera conducentes a la construcción de los expresados edificios,* estris que serien tornats en perfecte estat sis anys després, car aquest era el període que es considerava durarien les obres. Durant aquest sis anys, a més, Villajuana rebria 12.000 pesos anuals que s'emprarien *en conducción y avío de los colonos, sus casas y labranzas, construcción de barcos y útiles para la pesca y fortificaciones, iglesia, almacenes, hospicios, cuartel para desterrados y pagar salarios de oficiales precisos.* Com a garantia hipotecària de que els diners rebuts s'emprarien per a la finalitat proposada es presentava la pròpia illa, els illots adjacents i tots els béns de Villajuana, el qual es veu que ja feia gestions a la capital, car aquesta segona petició està datada a Madrid, front a la primera que es redactà a Palma.

El 1773 i a petició del *Consejo de Castilla*, l'Audiència de Mallorca informà negativament del projecte basant-se en qüestions econòmiques i fiscals però també posant en dubte, tot i que no de forma contundent, el projecte de Villajuana. S'argumentava que la pressió algeriana havia baixat molt des de la destinació al mar Balear de noves embarcacions, que el contraban difícilment s'eliminarà, doncs seguiria –segons l'Audiència– el contraban que venia de Maó, port franc no ho oblidem, que difícilment es podrien mantenir cent veïns a l'illa amb el que ella proporcionava i que fins i tot hi hauria dificultats per aconseguir fusta, atesa l'explotació que s'hi havia dut a terme per anteriors posseïdors:

...aunque el continente de aquella isla aparezca en su exterioridad poblado de monte alto y bajo, no se puede asegurar que aquél dé de si todos los materiales que se ofrecen a los nuevos pobladores, señaladamente el de hierro crudo, maderam y leñas para la construcción y manutención de los edificios, pues aunque en otros tiempos se tiene noticia de haver sido aquella isla poblada de monte alto granado y con el bajo correspondiente, el ofrecimiento que se presenta a los nuevos pobladores en el día se halla destrozado por las recurrentes cortas de madera y leña con que se han utilizado los dueños de aquella isla⁶.

6 A.R.M., Audiència, exp. XV/1495.

És a dir, segons l'Audiència hi havia en aquell moment (1773) a Cabrera un cert grau de desforestació. En definitiva, el projecte -poc conegut per no dir gens- fou rebutjat, però ja indica la voluntat de treure un profit econòmic de l'illa a l'empara de les iniciatives de la Corona per a altres llocs, en aquest cas per a Sierra Morena; un clar precedent del que passarà ja entrada la centúria següent.

L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA

La presència dels francesos derrotats a Bailén, la colònia -aquesta vegada sí realitzada- de Vil·la Cristina i la presència de l'exèrcit són el tret que més marquen la història de l'illa durant els segles XIX i XX. Si algun del tret ha tingut un impacte perdurable sobre l'illa és aquest darrer i no tant pel que es va fer sinó pel que la presència militar va evitar: la possible urbanització de l'illa amb totes les modificacions paisatgístiques, naturals i de recursos que això hagués suposat. És un exemple clar de resultats positius no planificats que en moltes ocasions ens trobam en els processos històrics i als quals els historiadors no estan acostumats a fer-hi massa cas.

El que s'ha escrit de la presència francesa a Cabrera és molt. El tema te quelcom de morbós i fou explotat per la literatura romàntica del XIX. Aparegueren moltes memòries de reals i suposats presos. Des d'un punt de vista estrictament històric el qui millor ha estudiat la presència francesa és Miquel Bennàsar. Tanmateix tot el que s'ha escrit, novel·lat o real, ha prestat escassa atenció a la interacció entre presos i natura més enllà de fer referència a la falta d'aigua per a tanta gent, a la aridesa del terreny, a l'existència -sobretot en els primers moments de l'estada- de coves on refugiar-se.

Els presoners s'establiren a la zona del fons del port, zona coneguda com a Pla de ses Figueres (Martorell, 2009, p. 86), en conseqüència apareixen allà restes de petites i modestes construccions dutes a terme pels presoners, mesclades amb materials de l'antiguitat i Alta Edat Mitjana, doncs és aquí on estigueren part de les instal·lacions dels monjos als que ens hem referit més a dalt; de fet la presència francesa i la seva actuació és un dels elements que ajuda a que el nostre coneixement del monestir sigui minso, atès que la presència d'un grup tan nombrós de gent deixà els seus efectes sobre les restes que encara hi quedaven. Més o menys en aquesta mateixa zona es construï el campament de barraques, campament que fou cremat pels propis presoners quan partiren, la qual cosa segellà bona part dels estris i objectes que empraren o construïren els propis francesos. Les anomenades barraques, construïdes preferentment al voltant d'una espècie de plaça on vivien els líders dels presoners, eren construccions de fang, amb poques obertures, mal ventilades i de dos aiguavessos, devora les quals hi podia haver marjades per tal de marcar zones de petits conreus, bàsicament d'hort on intentar cultivar una mica d'aliments frescos (Martorell, 2009, p. 88). Bona part dels restes que s'han estudiat, tot i que parcialment, són dels darrers moments de la presència dels presoners (1813-1814), car anaren adquirint una millor organització a mesura que passava el temps. Sabem que al principi aprofitarien les coves com a residència.

Tot i que s'han de llegir més com a obres literàries que històriques les memòries dels presos no es poden obviar. Una de les més conegudes, per ventura gràcies a la recent edició, és la de Gabriel Froger titulada *Cuando el padre nos olvida. Los prisioneros de Cabrera en la Guerra de Independencia (1808-1804)* (Objeto Perdido, Palma 2010, traducció de Laura García Gámiz i pròleg de Miquel J. Deyà). Les referències que l'obra fa al paisatge, com passa habitualment en aquest tipus de memòries, són menors de les que ens podríem pensar, ressaltant l'aridesa i la falta de recursos comestibles, tan vegetals com animals. És el cas de la primera impressió que Froger ens presenta de l'illa:

Nos acostamos en la playa, dejando las exploraciones para el día siguiente. Desde el amanecer, cada uno hizo una expedición, e imagínese cuál fue nuestro desengaño y nuestra desesperación, al descubrir ¡que estábamos en un islote desierto y árido!

Un solo vestigio indicaba la presencia del hombre; era una especie de cueva tallada en la roca, al pie de la montaña que domina el puerto, y sobre la que se levantaba un viejo fuerte casi en ruinas.

Esta cueva servía de abrigo a los pescadores de Mallorca cuando atracaban en Cabrera, en donde la pesca era abundante (Froger, 2010, p. 88).

Destaca la referència a la cova tallada dins la roca i a la pesca, confirmant que en aquells moments, com en tants altres de la història de l'illa, la seva explotació tenia més a veure amb els recursos marins que amb els terrestres. La falta d'aigua dolça, atès l'elevat nombre de presoners, és una altre element que es repeteix. Aquest autor també fa referència a una gran tempesta que formà una espècie de torrent des del lloc més elevat cap on hi havia el campament, o almenys una part del mateix, que resultà arrasat (Froger, 2010, p. 97).

En general totes les descripcions de Cabrera que es fan a les memòries de presos o suposats presos són semblats a la de Froger. Així la de l'Abate Turquet, recollida per Pere Estelrich, insisteix en l'aridesa i l'escassa quantitat de terra cultivable:

... enfrente del puerto, así a derecha e izquierda del castillo, se encuentran algunas colinas, únicos parajes de la isla que son verdaderamente susceptibles de cultivo, hallándose también entre los peñascos algunas porciones de terreno que pudieran utilizarse, pero de tan corta extensión, que no merecen mencionarse y que en realidad no son sino anchas grietas rellenas de una especie de residuo terroso bajado de las montañas. En cuanto a la tierra vegetal de Cabrera, es ligera, arenosa y poco abundante, sin embargo de que conocimos más tarde que estando situada bajo un sol purísimo y una suave temperatura, pudiera hacerse muy fértil con un esmerado cultivo; solamente que la capa de tierra tiene poco espesor para criar espesos bosques o árboles frutales. Algunos arbustos raquíuticos y sin vigor, alguna maleza, césped macilento, helechos en las hendiduras de las peñas, un bosquecillo de pinos ocultos por las montañas; ved ahí poco más o menos lo que contiene el suelo de Cabrera cuyo aspecto es el más siniestro y sombrío (Turquet, 1906, p. 65).

El mateix autor indica com els presoners francesos trobaren un petit camp sembrat de blat (Turquet, 1906, p. 67), la qual cosa vol dir que existia una explotació agrària, per petita que fos, abans de l'arribada dels francesos, probablement deguda a les dificultats que a Mallorca i a altres llocs del continent es donaven en aquells moments en la relació recursos-població, en un clar exemple del problema malthusià propi de les societats preindustrials i que obligaven a sembrar per tot on fos possible tot i que els rendiments fossin summament baixos. Turquet cita també com alguns presos es dirigien a Conillera per tal de proveir-se de conills o algunes aus que poc acostumats a la presència humana no fugien i eren bons de cassar (Turquet, 1906, p. 89). Segons Smith, al principi hi havia conills a Cabrera, però l'activitat caçadora dels francesos els extingí, com també arribà a passar a la Conillera (2004, p. 101). També intentaven recollir marisc a la platja o les roques i pops (Turquet, 1906, p. 94), i recollien sal (Turquet, 1906, p. 146)...

El segon fenomen important a la història de Cabrera en el segle XIX és l'intent de colonització a l'empara de les lleis de colonització de 1855 i 1868. L'objectiu era posar en conreu llocs que no hi estassin, de manera que es pogués augmentar la producció agrícola nacional. Els avantatges que es donaven als propietaris que duguessin a terme la inversió agrària segons els termes de la llei animaren als propietaris de Cabrera, la família Feliu, a realitzar la colonització que es beneficià de la mà d'obra abundant a les Balears igual que a la resta d'Espanya. Aquesta empresa colonitzadora ha estat recollida per alguns historiadors, com ara Rosselló Verger (1962: 510) que pràcticament la qualifica de fracàs. De tota manera l'historiador que n'ha fet una anàlisi més acurada és Bartomeu Pastor (2008, pp. 61 i ss.). Segons el citat autor l'inici de la colònia fou el 1891, tot i que ja abans s'havia roturat un part de la garriga per tal de sembrar-hi vinya, la qual cosa es va fer amb mà d'obra especialitzada de Mallorca. Hi arribà a haver 23 quarterades de vinya, extensió no menyspreable, i cent persones treballant a l'illa. Es construí un celler i l'anomenada Casa Feliu. La crisi de la vinya, deguda sobretot a les mesures proteccionistes franceses, feren que ben aviat aquest conreu fos substituït pel cereal, opció lògica si es té en compte la caiguda del preu del vi i l'augment del preu del cereal fruit de la política proteccionista espanyola. La sembra de cereal es continuà fins i tot després de que l'illa passés a dependre de l'exèrcit.

Com és conegut, l'any 1916 i en el transcurs de la I Guerra Mundial l'illa fou expropiada per l'Estat després de la presència d'un vaixell alemany, tot i que fins els anys setanta la presència militar fou més testimonial que altra cosa. Les terres es seguien arrendant per part de l'exèrcit i hi havia sementers, ovelles, cabres... gairebé res que no fos l'ús tradicional juntament amb la presència d'una petita guarnició destinada més a lluitar contra el contraban que a altra cosa. Tanmateix aquest ús agrícola-ramader anà disminuint des dels anys cinquanta de manera que anà guanyant terreny la garriga. Pareixia que Cabrera si coneixeria un canvi radical en el seu habitat de la mà de l'activitat que ha modificat el paisatge i la gent de totes les Balears: el turisme. A principi dels anys setanta es va saber que l'exèrcit es plantejava abandonar l'illa, la qual cosa significà l'inici de projectes d'urbanització i/o ús turístic atès que l'expropiació de l'Estat havia contemplat el dret de retracte si es deixava d'emprar amb finalitat militar. Començà una certa protesta social, però el fet decisiu per a la conservació de l'habitat va ser que l'exèrcit no sols no abandonà l'illa sinó que n'intensificà l'ús realitzant maniobres periòdicament. La resta de la història és ben coneguda i protagonitzada per l'actual parc marítimo-terrestre.

CONCLUSIONS

Per diverses raons, pressió de l'enemic, escasses expectatives de guany econòmic de l'explotació agro-ramadera de l'illa, valoració més de les seves possibilitats com a port que com zona de producció, dificultats hisendístiques de la Corona (cas del segle XVIII), projectes escassament realistes per a l'explotació (cas del projecte de Villajuana), presència militar que tragué l'illa del mercat immobiliari-turístic... tot pareix que s'ha aliat per tal de que l'efecte d'antropogènesi afectés relativament poc a Cabrera o, almenys, ho fes de forma no irreversible. Un dels poc casos en que qüestions econòmiques, tècniques, jurídiques o de geoestratègia han aconseguit que un territori de les nostres illes sigui testimoni de profundes transformacions de la resta de les Balears però que ella no les hagi conegudes.

REFERÈNCIES

- Amengual, J. 2008. La repressió dels monjos mallorquins de Cabrera (603). In: *Cabrera. El tresors de l'illa*. Govern de les Illes Balears, Palma. 27- 38.
- Aparicio, A. 2012. El castell de l'illa de Cabrera. Documenta Balear, Palma. 254 pp.
- Campaner, A. 1984. *Cronicón Maioricense*. Ajuntament de Palma, Palma. 697 pp. 3ª edició
- Dameto, J., Mut, V. i Alemany. 1840. *Historia General del Reino de Mallorca*. Imprenta Juan Guasp, Palma.
- Deyá, M. J. 2008. Terra de frontera en temps de discòrdia. In: *Cabrera. El tresors de l'illa*. Govern de les Illes Balears, Palma. 39-48.
- Froger, G. 2010. *Cuando el padre nos olvida. Los prisioneros de Cabrera en la Guerra de la Independencia (1808-1814)*. Objeto Perdido Ediciones, Palma. 174 pp.
- Giménez, E. i Alberola, A. 1994. El proyecto de poblar la isla de Cabrera a fines del siglo XVIII. *Investigaciones Geográficas*, 12: 85-92.
- Malcom, N. 2016. *Agentes del Imperio*. Galaxia Nuremberg, Barcelona. 719 pp.
- Martorell, F. 2009. Noves perspectives per a l'estudi del captiveri dels presoners francesos a l'illa de Cabrera (1809-1814): el jaciment arqueològic del Pla de ses Figueretes. In: *La Guerra del Francès (1808-1814)*. Govern de les Illes Balears, Palma. 85-110.
- Pastor. B. 2008. La Colònia agrícola Vil-la Cristina. In: *Cabrera. El tresors de l'illa*. Govern de les Illes Balears, Palma. 61-67.
- Riera, M. 2008. Dades arqueològiques dels monjos de Cabrera. In: *Cabrera. El tresors de l'illa*. Govern de les Illes Balears, Palma. 23-26.
- Riera, M. i Ramis, D. 2008. La prehistòria i l'antiguitat clàssica. In: *Cabrera. El tresors de l'illa*. Govern de les Illes Balears, Palma. 15-22.
- Rosselló, V. 1964. *Mallorca. El Sur y Sureste*. Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación, Palma. 553 pp.
- Rosselló, R. 1980. *Notes històriques (miscel·lània)*, Mallorca. 28 pp.
- Rosselló, R. 1995. *Notícies Històriques de Cabrera*. Ed. Roig i Montserrat, Palma. 17 pp.
- Santamària, A. 2004. *El valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*. Ajuntament de Sóller, Soller, pp. 527, 2ª edició.
- Smith, D. 2004. *El presoners de Cabrera. Els soldats oblidats de Napoleó (1809-1814)*. Consell de Mallorca, Palma. 189 pp.
- Turquet, A. 1906. Cinco años de destierro en Cabrera. In: *Estelrich, P. La isla de Cabrera*. Establecimiento Tipográfico de Rotger, Palma. 31-178.